

DE ZANDLOPER

Van het Bestuur

Cultura Erfgoed

In het vorige nummer schreef ik dat Cultura Erfgoed half juni klaar zou zijn. Maar door leveringsproblemen en technische obstakels met de luchtbehandeling is er opnieuw vertraging opgetreden. De oplevering wordt nu verwacht in oktober, met de officiële opening vermoedelijk in december. Gelukkig loopt inmiddels wel via Cultura de vacaturevervulling van de programmamanager.

September-excursie naar *Kasteel Cannenburch* te Vaassen op donderdagmiddag 27 september 2018 (zie Agenda, pagina 2).

Mausoleum: André Hartgers heeft een fotoreportage van de restauratie gemaakt. Met André en zo mogelijk de projectleider, de heer Den Boeder organiseren wij hierover in het vroege najaar een lezing, maar de datum is nog niet bekend.

**Uitgave van de
Vereniging Oud Ede
jrg 46 nr. 3 - september 2018**

Van het bestuur	1
Agenda	2
Suikerbieten op de Meulunterse Eng	3
Voor wat hoort wat! Wolven- jacht op de Veluwe	11
De doos: School met den Bijbel te Harskamp	15
Open Monumentendag	19
Even terug naar de Buiten- zorglaan - 3	20
Colofon	32

De Hindekamp, oase tussen bos en hei heet het artikel van F.G. van Oort en J.J. Speelziek in het themanummer van De Zandloper 2002-3 en in *Van woeste gronden* uit 2005, een gezamenlijke uitgave van de historische verenigingen van Ede, Bennekom en Lunteren. Ik breng dit in herinnering omdat de Vereniging Oud Ede een schilderijtje (39x46 cm) van *Cornelis Vreedenburgh* uit 1938 heeft aangeschaft met zicht vanuit het jachthuis Hindekamp. Bij de besluitvorming tot aankoop kwam het verhaal van de Hindekamp weer tot leven. Het landgoed van circa 500 hectare werd door de heer Schlimmer rond 1930

Cornelis Vreedenburg (1880-1946): De Hindekamp Ede, gezicht van binnen naar buiten

verworven. Heel bijzonder en vooruitstrevend dat de gemeente Ede in 1951, slechts zes jaar na de oorlog, het landgoed van hem heeft willen kopen, waarbij overigens de doorverkoop van het jachthuis deel uitmaakte van de financiering. De Zandloper 2002-3 is, zoals alle Zandlopers, te vinden op onze website, onder het kopje Downloads / De Zandloper.

Bestuur: Anke Pot-Koren is sinds de ALV van 18 april onze secretaris. Jammer genoeg heeft zij

moeten constateren dat onze pragmatische manier van opereren haar als juriste minder past. Per 18 augustus is zij gestopt. Theo Boessenkool is sinds 2009 onze ledenadministrateur. Hij heeft nu aangegeven dat het in 2019 tijd is om deze taak over te dragen.

En dus zoeken wij een secretaris en iemand voor de ledenadministratie. Na de vakantie sturen wij per mail een uitvoeriger oproep naar de leden. Per mail omdat zowel de secretaris als de ledenadministrateur uit de voeten moet kunnen met e-mail. Dus nu al de vraag: denk er eens over, tip ons over mogelijke kandidaten of informeer bij ons wat beide functies zoal omvatten.

Ede Centrum: De Vereniging heeft het ontwerpbestemmingsplan Ede-Centrum en omgeving aangegrepen om enkele zorgen tot uitdrukking te brengen. Zo willen wij graag bevestiging van het college van B&W dat de beukenhaag achter de Oude Kerk, het aloude vrijerslaantje, vanuit de nieuwe omgevingswet wordt beschermd.

Agenda

8 september: *Open Monumenten Dag*. Zie pagina 19.

20 september: Traditionele *Buurspraak* van de Buurt Ede en Veldhuizen.

27 september: *Leden-excursie* naar kasteel De Cannenburg in Vaassen. Kosten € 12.50 p.p; museumjaarkaart is niet geldig. Opgeven: inspreken 06-34867627, mailen naar oudede.nl@gmail.com of een brief sturen naar VOE, Postbus 8293, 6710 AG Ede. Opgave graag vóór 31 augustus 2018.

We vertrekken om 12.30 uur met de bus vanaf station Ede Centrum.

14 november: Lezing in hotel De Bosrand: Aart Homoet bespreekt zijn boek *Rooie rakkers tussen zwarte kousen*.

Suikerbieten op de Meulunterse Eng

Jan Kijlstra

Constant Hendrik Wagenaar Hummelinck werd geboren op 16 september 1843 in Asten (Noord-Brabant). Hij werd militair. Op de foto links zien we hem met zijn gezin. Hij zou echter geen beroeps-militair blijven.

In 1856 had de Amerikaan *Gail Borden* ontdekt dat melk houdbaar gemaakt (gecondenseerd) kon worden door verdamping onder toevoeging van suiker. Melk is, zelfs gekoeld, maar beperkt houdbaar. In melk zitten bacteriën die de melk al snel laten verzuren, waarna ze niet meer voor consumptie geschikt is. Al sinds het begin van de veehouderij heeft de mens daarom gezocht naar manieren om melk beter

houdbaar te maken. Verwerken tot kaas en boter waren, totdat het proces van condenseren c.q. steriliseren werd ontdekt, de gangbare methodes.

Maar sterilisatie van melk leidt tot veel smaakverlies. Gail Borden ontdekte dat je door het onttrekken van water aan de melk, onder toevoeging van suiker, een produkt kreeg dat ook zonder koeling zeer lang houdbaar was: *gecondenseerde melk*. We kennen gecondenseerde melk eigenlijk alleen nog als koffiemelk. Maar het was en is een belangrijk exportprodukt van de (Nederlandse) zuivelindustrie. Want de lange houdbaarheid, ook zonder koelkast, maakte het tot een belangrijk ingrediënt in keukens in tropische gebieden. Nederland had vroeger een groot deel van het koninkrijk juist in die gebieden liggen: Nederlands-Indië, maar ook Suriname en de Boven- en Benedenwindse eilanden.

Het procedé van Borden werd aanvankelijk alleen in Zwitserland toegepast. Daar had een oud-consul van de VS, Charles A. Pages, samen met zijn broers een fabriek voor gecondenseerde melk opgericht. Of het koloniale bezit van Nederland een rol heeft gespeeld, is onbekend, maar Wagenaar Hummelinck ging naar die Zwitserse fabriek toe om kennis te nemen van deze, elders in Europa nog onbekende, wijze van melkverwerking. In 1882 beëindigde hij zijn militaire loopbaan, terwijl hij ook, in het begin van dat jaar, de *Hollandsche Fabriek van Melkproducten N.V. Hollandia* stichtte. Het kapitaal van de N.V. werd bijeengebracht door de uitgifte van 150 aandelen à f 1.000.

In Vlaardingen werd voor f 140.000 een oude margarinefabriek aangekocht en ging het bedrijf van start met de produktie van gecondenseerde melk. De benodigde suiker kon hij voor een groot deel van zijn zwager betrekken, want die had in Gorkum een suikerraffinaderij.

Lastiger bleek het om aan voldoende melk te komen. Veel boeren verwerkten hun melk op de boerderij tot boter en kaas. En ook verkochten ze de melk aan *melkslijters*, die deze melk vervolgens, huis aan huis, aan particuliere eindverbruikers verkochten. Daar ligt de oorsprong van het woord *melkboer*: producent en verkoper werden als één persoon gezien.

Hollandia Vlaardingen (bron: www.geschiedenisvanvlaardingen.nl)

De eerste zes jaren waren moeilijk, maar na 1888 'kwam de loop er in'. Zodanig, dat een grote uitbreiding tot stand kwam. In 1894 werd in Bolsward een tweede fabriek geopend, gevolgd door Purmerend (1896), Heenvliet en De Rijp (1899), Scharsterbrug (1911), en Oud Gastel en Sneek (1919). In 1897 werd

bovendien in Vlaardingen een nieuw kantoorgebouw in gebruik genomen, dat in 1912 werd uitgebreid. Dit gebouw bestaat nog.

Wagenaar Hummelinck was een echte ondernemer: visionaire gedachten waren hem niet vreemd, risico werd niet geschuwd. En zelfstandigheid, onafhankelijkheid van anderen, stond hoog in zijn vaandel. Zo werden de blikken voor de verpakking van de gecondenseerde melk in een eigen blikslagerij geproduceerd, en was er een timmerwerkplaats voor de kratten waarin de blikken werden vervoerd.

Het wekt dan ook geen verwondering dat Hollandia besloot de voor de produktie van hun gecondenseerde melk noodzakelijke suiker zelf te gaan produceren. In 1900 werd in Vlaardingen de eerste suikerraffinaderij geopend, en reeds in 1904 kwam daar in Gorinchem een tweede bij. De naam van de N.V. werd daarbij gewijzigd in *Hollandsche fabriek van melkproducten en voedingsmiddelen N.V. Hollandia*.

Te weinig bieten

Om suiker te produceren zijn suikerbieten nodig. Die bieten worden geteeld door boeren, die daarvoor contracten afsluiten met de suikerfabrieken. De benodigde hoeveelheid suikerbieten en de daarvoor benodigde grond houden nauw verband.

Een nieuwe suikerfabriek liep daarom al snel tegen het probleem op dat er te weinig bieten beschikbaar waren. Uibreiding van het areaal was, mede door de contractuele verplichtingen en de beperkte hoeveelheid geschikte teeltgronden, niet eenvoudig.

In die tijd ontstond in de agrarische wereld de *coöperatie*. Die bood de landbouwer veel voordelen. Maar voor particuliere ondernemingen als die van Hummelinck Wassenaar vormde die ontwikkeling een bedreiging. Want de coöperaties regelden niet alleen de produktie van de grondstoffen, maar gingen die ook in coöperatieve fabrieken zelf verwerken.

Bedreiging

Wagenaar Hummelinck onderkende de bedreiging die er van de coöperaties uitging, maar was er de man niet naar om zich daar bij neer te leggen. Opmerkelijk is dat hij die bedreiging kennelijk vooral zag bij de suikerbietenteelt en niet zozeer bij de produktie van melk. Maar omdat zijn melkfabrieken gevestigd waren in gebieden waar veel melk vandaan kwam (de veenweidegebieden) en de afname van de melk veelal verliep op contractbasis met de individuele veehouders, werd het gevaar van de (onvermijdelijke) coöperatieve zuivelfabriek door Wagenaar Hummelinck kennelijk nog niet zo groot geacht als dat van de coöperatieve suikerfabrieken. Want die verwerkten inmiddels steeds meer suikerbieten, waardoor Hollandia in de problemen dreigde te komen.

Om verzekerd te zijn van voldoende suikerbieten liet Wagenaar Hummelinck zijn oog vallen op de in ruime mate voorhanden zijnde (onontgonnen) zandgronden, veelal heide die door de boeren niet meer gebruikt werd om schapen te weiden ten behoeve van de mestproduktie, want de kunstmest had zijn intrede gedaan.

De gedachte om die zandgronden te gaan exploiteren was niet nieuw. De Heidemij was hiervoor immers al eerder opgericht. En inderdaad heeft Hollandia contact gezocht met de Heidemij, met de vraag of het mogelijk zou zijn suikerbieten op zandgrond te telen. De vraag ging vergezeld van een verzoek om daar dan een begroting bij te voegen voor de verbouw van suikerbieten, met name in Limburg, waar rond Weert gronden werden ontgonnen. De Heidemij was niet enthousiast over de gedachte om op die arme gronden tot verbouw van suikerbieten over te gaan; de opbrengsten zouden te laag zijn voor een renderende bedrijfsvoering. Bovendien vormde, ook na ontginning, de afwatering een probleem.

Afwijkende bouwstijl

Toch besloot Wagenaar Hummelinck door te zetten. Er onstond in zijn bedrijf een afdeling *Landbouw en Veeteelt*. Er was, voor de fabrieken, al een Bouwbedrijf. En rond Weert werden vijf boerderijen gebouwd. De bouwstijl werd gekopieerd van die uit de weidegebieden, en deze boerderijen waren, daar in Limburg, dan ook behoorlijk afwijkend van de op zandgrond gebruikelijke bouwwijze.

Limburgse Hollandia-boerderij Centrum in Alltweerderheide (bron: Gerard Stals)

De afdeling Landbouw en Veeteelt moest uiteraard ook geschraagd worden door een administratie. Die werd verzorgd door een zekere Van der Molen, die aangesteld werd als hoofd van die afdeling. Een kleinzoon van hem was de auteur Geert Mak. En administrateur Van der Molen komt dan ook voor in diens sterk autobiografische boek *De eeuw van mijn vader*. Een aanrader voor wie het nog niet kent. En het herlezen waard, zo bleek.

Hoewel de resultaten van de boerderijen in de Peel achterbleven bij de verwachtingen, had Wagenaar Hummelinck de gedachte aan succesvolle verbouw van suikerbieten op zandgrond nog niet opgegeven. Hij probeerde die ook uit op ander zand dan in Limburg. Waar ook geen problemen met afwatering bestonden. En zo belandde hij in Meulunteren.

Rob Ruijs uit Eindhoven heeft onderzoek gedaan naar de Hollandia-geschiedenis. Hem was de afwijkende bouwwijze van enige boerderijen rond Weert opgevallen, en zo kwam hij in het gemeentearchief van Vlaardingens terecht. Om daar een aantal jaarverslagen van Hollandia aan te treffen, opgesteld door Van der Molen. Daarin komt ook een boerderij in Meulunteren aan de orde, De Grote Ketel ook wel De Ketel. Hij stuurde daarom een e-mail aan de Vereniging Oud Ede:

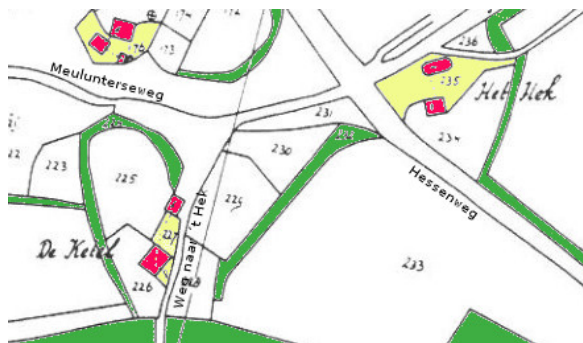
'Ik heb een onderzoekje gedaan naar de zgn. Hollandia-boerderijen in Weert. Dit zijn boerderijen die rond 1914 gesticht zijn door de fa. Hollandia uit Vlaardingens om het telen van suikerbieten op zandgrond te promoten (dat dat mislukte, moge duidelijk zijn).

De fa. Hollandia heeft een dergelijke boerderij gesticht in Meulunteren, genaamd 'De Grote Ketel'. Waarschijnlijk is dit wat nu bekend staat als 'De Ketel', Meulunterenseweg 30.

Graag wil ik wat ik weet met jullie delen en wellicht hebben jullie ook informatie over deze boerderij.'

De VOE vroeg mij er eens naar te kijken, en dat leidde tot een interessant en vrij uitgebreid onderzoek.

Een boerderij met de naam *De Ketel* komt voor op de kadastrale minuutkaart uit 1832. De naam is op de kaart vermeld, het moet daarom een destijds belangrijke boerderij geweest zijn. In elk geval was hij deel van een leen van de Gelderse hertog, samen met *De Pol* (nu *De Hanepol*, aan de Kade in Ede) en een deel van

Boerderij De Ketel op de kadastrale minuut uit 1832

Ketel gebouwd, het bezit van *De Ketel* werd opgesplitst. *De Ketel* ging toen *De groote Ketel* heten.

Wie iets over het oude Lunteren wil weten, komt al snel uit bij Henk van den Brink. Ik besloot daarom in eerste instantie Henk te raadplegen. En bij een bezoek aan de studiezaal van het Edese gemeentearchief trof ik hem daar. Op mijn vraag of hij iets van die boerderij wist, vertelde hij dat hij daar al behoorlijk lang geleden onderzoek naar had gedaan. Waarop hij uit de boeken-collectie die in de studiezaal aanwezig is het boekje *Op zoek naar den Groote Ketel* te voorschijn toverde.

De Groote Ketel (GA 161150)

In het voorwoord schrijft Henk: *'In het boekje dat nu voor u ligt probeer ik een beeld te schetsen van de geschiedenis van boerderij De Ketel. Het gaat niet over de nieuwe boerderij die tegenwoordig op het adres Meulunterseweg 30 staat, en onder gemeentelijke monumentenzorg staat, maar over de oude boerderij die waarschijnlijk stamt uit de Middeleeuwen en afgebroken werd in 1939.'*

Die nieuwe boerderij is in 1914 gebouwd door Wagenaar Hummelinck, directeur van de NV Hollandia. Door de verdeling van de gronden van het buurschap Lunteren (1890) was het areaal van *De Ketel* ruim 23 hectare groot geworden. In 1912 koopt Wagenaar Hummelinck *De Ketel*.

Overigens werd *De Ketel* niet door de NV Hollandia gekocht, maar door Wagenaar Hummelinck als particulier. Het is dankzij de jaarverslagen van Van der Molen dat we het verhaal van Henk van den Brink kunnen aanvullen. Dat we Hollandia en die jaarverslagen kennen, danken we aan Rob Ruijs.

Ook is dankbaar gebruik gemaakt van een uitgebreid verhaal van Gerard Stals: <http://weertnatuur.blogspot.nl/2017/06/ontginning-hollandia.html>.

De Hollandia-boerderij in Meulunteren. Achter de twee bomen links stond vroeger 'De Ketel', later 'De groote Ketel' genoemd (foto Jan Kijlstra)

Uit de jaarverslagen blijkt dat de boerderij in Meulunteren vooral als proefbedrijf moet worden gezien. Naast verbouw van suikerbieten vinden we verhalen over proefnemingen met kalveropfok en het kweken van pootmateriaal ('steekelingen'). Welk gewas die steekelingen (stekken) betrof weten we niet. En ook werd er suikerbietenzaad gewonnen. Verder behoorden roggeteelt en de verbouw van aardappelen tot de bedrijfsactiviteiten.

Maar de Heidemij had het goed gezien: telen van suikerbieten op zandgrond is geen goed idee. Suikerbieten vragen om vochthoudende grond. Klei voldoet daaraan, want klei houdt water vast. Zand niet, water zakt daarin snel weg. Suikerbieten op zandgrond blijven daarom te klein, en daardoor is deze teelt onrendabel. Maar er was een groter probleem: de terreinen waar Hollandia de suikerbietenteelt had geïntroduceerd, konden onvoldoende ontwaterd worden. Suikerbieten mogen dan van vochthoudende grond houden, ze hebben wel graag droge voeten. Gerard Stals vertelt bijvoorbeeld dat hij van een oudere inwonster van de ontginning Kalverpeel/Spekke vernomen had dat ze, vóór WO II, al als kind mee moest helpen om de bieten binnen te halen, omdat *'het water op de meeste plaatsen tot boven mijn enkels stond'*.

Dit zal mogelijk (mede) de reden zijn geweest dat er in Lunteren, op de hoger liggende zandgrond van de Meulunterse Eng, een nieuwe Hollandia-boerderij werd gebouwd. Niet in een ontginning, maar op een al eeuwenoude eng. Deze nieuwe boerderij kwam niet in de plaats van de bestaande hof *De groote Ketel*, maar werd even verderop, wel op hetzelfde perceel, gebouwd. Dat er een nieuwe boerderij

door Wagenaar Hummelinck werd gebouwd, kan gebaseerd geweest zijn op het feit dat hij de situatie in Meulunteren zo veel mogelijk identiek aan die bij de boerderijen rond Weert wilde maken, om zo de resultaten van wat een proefneming was beter te kunnen vergelijken. Maar de nieuwbouw kan ook gewoon het gevolg zijn geweest van het feit dat

Meulunterse eng met links de houtwal van de Hollandia-boerderij (fotot Jan Kijlstra)

de van oorsprong middeleeuwse hallehuisboerderij *De groote Ketel*, een gemengd bedrijf met veestallen, niet doelmatig bleek voor het beoogde doel, een akkerbouwbedrijf zonder die stallen. Zo had De Groote Ketel de deeldeuren niet in de achtergevel, de bij een hallenhuisboerderij traditionele plek, maar in de zijgevel.

Het Hollandia van Constant Hendrik Wagenaar Hummelinck was in de eerste jaren van de twintigste eeuw een zeer florerend bedrijf. In 1910 werd een omzet bereikt van 5 miljoen gulden. In 1913 werd zelfs 28 procent dividend uitgekeerd. Geld voor experimenten was er dus. Maar in februari 1914 sloeg het noodlot toe. Op de 26e van die maand kwam Wagenaar Hummelinck, geheel onverwacht, te overlijden.

Zijn zonen Jan Maurits en Marius Gerrit volgden hem op. Laatsgenoemde was de oprichter van de *Algemeene Technische Vereeniging van Beetwortelsuikerfabriekanten en Raffinadeurs* (1909). Hij was op dat moment, net als zijn broer, adjunct-directeur van de NV Hollandia. Dus valt aan te nemen dat de oprichting van deze vereniging de instemming van zijn vader zal hebben gehad.

Al vrij snel (1919) na het overlijden werden de suikerfabrieken van Hollandia, samen met de fabriek van de Wester Suikermaatschappij en die van van Loon & Co, ondergebracht in de Centrale Suikermaatschappij (CSM) te Amsterdam.

De steeds grotere concurrentie leidde er ook toe dat de fabrieken van gecondenseerde melk in grotere samenwerkingsverbanden werden ondergebracht.

Hierin zou het Zwitserse Nestlé-concern uiteindelijk de overhand krijgen. Maar de merknaam Hollandia bestaat nog steeds, onder deze naam produceert Friesland-Campina nog steeds een assortiment zuivelproducten.

Hollandia - 'Professionele zuivel voor de meest veeleisende vakman/vrouw' (bron: www.hollandia.nl)

Terug naar Meulunteren, en de verslagen van administrateur (rentmeester) Van der Molen. In zijn jaarverslag van 1918 schrijft hij over de boerderijen in de Peel en Meulunteren: *'Het oorspronkelijke doel van de bedrijven is niet bereikt.'*

En in 1920 vinden we de notitie dat Hollandia geen eigen suikerfabrieken meer bezit. Deze waren immers in 1919 in de CSM opgegaan. Overigens vormden binnen de CSM de fabrieken van Hollandia de grootste inbreng. Maar, inderdaad, ze waren niet meer eigendom van Hollandia.

Echter, het afstoten van de suikerfabrieken was, zo lezen we, ook aanleiding om te overwegen de ontginningen (in de Peel), maar ook in Meulunteren, stop te zetten. Want er was te veel suiker op de markt, de concurrentie voor de suikerbiet was door import van rietsuiker (Cuba!) sterk vergroot; de vraag naar suikerbieten was daardoor sterk gedaald.

En in het jaarverslag van 1925 komen de suikerbieten niet meer voor, Hollandia had de teelt daarvan beëindigd. Ook in Meulunteren. De boerderij zou tot 1962 in bezit blijven van nakomelingen van Constant Hendrik Wagenaar Hummelinck.

Tweede boerderij

De middeleeuwse boerderij *De Ketel* zou *De Grootte Ketel* gaan heten. Als gevolg van een erfscheiding werd er even verderop een tweede boerderij gesticht, deze staat er nog, en heet *De Kleine Ketel*. De oude boerderij werd toen hernoemd tot *De Grootte Ketel*. Toen er, eigenlijk op hetzelfde erf van *De Grootte Ketel*, de nieuwe boerderij van Hollandia naast kwam te staan, kreeg deze aanvankelijk geen naam. Nadat de oude *De grootte Ketel* gesloopt was, werd de nieuwe boerderij vervolgens *De Ketel* genoemd.

Overigens: *De Ketel* is een toponiem, een 'veldnaam'. Het duidt op een dieper gelegen perceel, veelal met een ronde of ovalen begrenzing. De middeleeuwse boerderij *De Ketel* was gebouwd in zo'n verlaagd gebied, en was van oorsprong een kampontginning. Wat de Duitser een 'Einzelhof' noemde, een éénmans es (of: eng). Dat was een boerderij met omliggend akkerland, afgegrensd door een houtwal.

Dat maakt de lokatie ook vandaag de dag nog bijzonder, want die houtwal is nog steeds aanwezig. Daarmee is die lokatie één van de schaarse overblijfselen van het vóór-middeleeuwse kampenlandschap, een zeldzaam geworden type.

Als zodanig verdient niet alleen, wat we dan maar noemen, de *Hollandia-boerderij* bescherming (en het is een gemeentelijk monument), maar zou ook het gehele complex daaronder moeten vallen.

Zo aan de voet van de stuwwal, van de Lunterse Goudsberg, sluit het mooi aan bij het verhaal van het *Middelpunt van Nederland*, waar ook de in de nabije omgeving gelegen *Celtic Fields* bijvoorbeeld deel van uitmaken. Ook agrarische relictten.

Op de ingekleurde afbeelding uit de kadastrale minuut kunnen we goed zien hoe, rond een kruispunt van wegen, een drietal kampongingningen waren ontstaan. Centraal zie we een grotere ruimte, een brink. Meulunteren was een buurschap, en rond die brink had gemakkelijk een dorp kunnen ontstaan.

Maar meer westwaarts was een kapel, een kerk gebouwd. En ontstond het buurschap Kapel-Lunteren. Die kerk zou de kern vormen waaromheen het dorp Lunteren zich zou vormen. En Meulunteren bleef wat het in feite nog steeds is: een aantal agrarische bedrijven ingebed in bouwland en weilanden, aan de voet van de stuwwal.

Wie het gebied bezoekt wordt, ondanks de zo hier en daar ontstane misplaatste en uit de toon vallende ‘witschimmel-bouwsels’, getroffen door de schoonheid van het geheel. Een landschappelijke parel in de gemeente Ede!

Voor wat hoort wat!

Een schaap voor een wolf, of toch liever een geldbedrag?

Dick Kranen

In de 16e eeuw waren er nog honderden wolven op de Veluwe en in het Sticht! Vanwege de schade aan de schaapskudden en de wildstand moest het aantal wolven binnen de perken worden gehouden.

Onder meer in 1595 werden er wolvenjachten georganiseerd op de Veluwezoom en in 1596 en 1597 spreekt men van *verdelgingscommando's* die erop uit trokken om de wolven uit te roeien. In 1599 keerde men weer tot het *premiestelsel* terug, hetgeen dus inhoudt dat er eerder ook al premies voor het doden van wolven werden uitbetaald.

De premie, die men voor het doden of vangen van wolven betaalde, verschilden in Gelderland naar het kwartier. Op de Veluwe en Veluwezoom bedroegen ze voor een rekel (mannetje) *f* 50, voor een moerwolf *f* 60, maar in het Zutphense en in de Graafschap Culemborg werd niet meer dan *f* 25 betaald. ‘*Om alle wolven beter te vernielen,*’ zo heet het in een Plakkaat van 1650, werd in het Rijk Nijmegen voor een oude wolf een verering gegeven van 1 pond Vlaams en voor een jonge half zo veel.

Praktijk van de jacht

Wolvenjachten werden onder andere gehouden op 14 april 1592 en in het laatst van diezelfde maand van 1593. Zij duurden soms 2 à 3 dagen: alle huislieden in het Sticht tussen de 14 en 60 jaren oud werden opgeroepen zich onder hun schouten en rotmeesters, behoorlijk gewapend, te verzamelen en te komen op de

plaats hun door de Maarschalk of een andere bevelhebber aangewezen. Alles op straffe van een boete voor wie zich hieraan onttrok.

De jacht op wolven lijkt voor de strijd-lustige adel een groot genot te hebben opgeleverd en gaf heel wat leven en beweging in de streek waarin zij werd gehouden.

Om te voorkomen dat de opgejaagde

Wolvenjacht met speren volgens Philip Galle (1578)
(Rijksmuseum RP-P-1891-A-16422)

wolven naar Gelders grondgebied ontsnapt, werd de Drost van de Veluwe verzocht, *'met sijne huisluyden van Scherpenseel, eenige van Ede en Barnevelt hen mede op te maken te sijnder discretie'*. Ook de plaatselijke besturen van Vianen, Culemborg, Buren, Tiel en Nederbetuwe werden uitgenodigd *'hunne dijken en weerden te bezetten en den wolf mede te helpen vernielen'*.

Meedogenloze jacht

Een kleine zoektocht op internet wijst uit dat er de laatste eeuwen meedogenloos jacht is gemaakt op wolven. Uit noodzaak, maar ook uit pure jachtlust. Zo lezen we in de Oprechte Haarlemse Courant (21 april 1699) in een artikel over de activiteiten van het Franse hof: *'Het vermaeck van den wolvenjacht te geniete.'*

Ook weer over het Franse hof in dezelfde krant (23 februari 1732): *'Wijl de wolven de herten in 't Bosch van St. Germain aenvallen en deser dagen een verscheurt hebben, soo is Sijne Majesteyt den 12e en 13e op de Wolvenjacht geweest.'*

Het kan nog gekker, zo blijkt uit een artikeltje in De Telegraaf (31 december 1927): *Bombarderen!:*

Wolvenjacht per vliegtuig

Ten einde het hoofd te bieden aan de wolvenplaag die sommige bewoonde gedeeltes van Siberië teistert, heeft de Sovjetregering besloten de dieren uit vliegmachines met bommen te bestoken. De ongewoon hevige koude heeft de monsters uit hun holen en naar de bewoonde wereld gedreven; door honger zijn zij ertoe overgegaan zelfs mensen te verscheuren. Aviateurs hebben nu opdracht gekregen de kudden wolven te "bombarderen". Men hoopt daardoor aan de strooptochten een eind te maken.'

Laatste klopjacht op de Veluwe

Op 25 mei 1745 liet de Landdrost van de Veluwe nog een algemene klopjacht houden, *'daar zich verscheidene wolven vertoonden aan welk stuk vee ten offer viel'*. Dit is voor zover bekend de laatste klopjacht op de Veluwe geweest.

Premie eerste helft 16e eeuw

In 1546 krijgt Jan Gielis de opdracht van de Kanselier en de Raadsheren van het Hof van Gelre zich bezig te houden met de vraag: Kan een jagermeester¹ die een wolf vangt, daaraan bepaalde rechten ontlenen? En zo ja welke? Nadat Gielis hen de eed heeft laten afleggen, gaat hij over tot het uithoren van een aantal betrouwbare getuigen. Hij weet de de volgende verklaringen te verkrijgen.

Jan van Renesse², burgemeester van Wageningen, oud ongeveer 70 jaar, verklaart dat hij al iets meer dan 50 jaar betrokken is bij de jacht op de Veluwe. Vanaf het jaar 1502 toen hij in dienst kwam van Jonker Gijsbert van Wisch, tot de dag van vandaag toe. En gedurende die tijd heeft hij regelmatig horen zeggen, zowel door de genoemde Jonker Gijsbert, destijds woonachtig op Overhagen³ onder Velp, als van andere weilieden⁴ en betrouwbare mannen, dat wanneer de jagermeester of één van zijn mannen een wolf vingen op de Veluwe, dat dan alle huislieden⁵ die op de Veluwe 100 of meer schapen hielden, de jagermeester een goed schaap plachten te geven, en dat de jagermeester vervolgens de kosten van de jacht vergoedde.

Celman van Ommeren (ca.1500-na 1550), schout van Ede verklaart op de vraag over de wolvenjacht er weinig van te weten omdat hij er geen ervaring mee heeft opgedaan, hoewel er wolven genoeg waren. Wel heeft hij van horen zeggen en ook wel gezien, dat wanneer er op de Veluwe een vos gevangen werd, dat de huislieden aan de jagers dan uit dankbaarheid een hoen of iets dergelijks plachten te geven.

Willem Pannekoek⁶, schout van Apeldoorn, oud ongeveer 45 jaar zegt dat hij over het genoemde gebruik beslist niets weet te zeggen. Wel herinnert hij zich dat ongeveer 20 jaar geleden een jagermeester een schaap van enige huislieden uit de buurt van Apeldoorn heeft ontvangen. Hij weet echter niet waar die gift op stelde. Het kan zijn dat er regels van de Heer van het land of van het Landschap zijn gevolgd. Maar een zekere Reyner Pelgrom in Apeldoorn is daar beslist beter van op de hoogte.

Gaert van Arssen, ongeveer 37 jaar oud, en in dienst van de Drost van de Veluwe, getuigt dat hij in dienst getreden is van jagermeester Hendrik Bentinck (ca. 1468-1530?) in de tijd dat Utrecht Gelders was⁷. Ook heeft hij nadien bij jagermeester Van Dyert uit Voorst gediend, zowel in de jacht als anderszins, tot de jaren 1544-1545 toe.

Tijdens zijn dienstitijd bij bovengenoemde jagermeesters heeft hij meegemaakt dat er twee wolven op de Veluwe zijn gevangen.

Van de gebruiken bij de wolvenjacht weet hij alleen dat hij de jagermeester van wijlen Jan Bentinck⁸ heeft horen vertellen dat wanneer hij een wolf had gevangen en de kop ervan aan de vorst aanbood, dat deze hem dan zijn schuld placht te betalen. De huislieden gaven meestal een schaap of een saphaan. Ook werd er wel een geldbedrag gegeven. Maar niemand werd gedwongen iets te geven tenzij zijn geweten hem dat ingaf.

Voorgeschiedenis en gebruiken elders

Het geven van premies bij het tonen van een dode wolf stamt uit de oudheid. In Griekenland werd in de 5e eeuw voor Christus 5 drachmen betaald voor een wolf of een deel ervan. Afhankelijk van de last die er van wolven werd ondervonden, werd er een hogere of lagere premie uitgelooft.

Uitbetaald werd er bijvoorbeeld door een dorpsbestuur na het tonen van een complete wolf of een deel. Zoals in het Gelderse alleen de kop, werd elders ook genoeg genomen met de rechtersvoerpoot of de staart. Jonge wolven (welpen) werden meestal levend getoond om daarna verdrongen te worden.

De jager kreeg in de Zuidelijke Nederlanden, behalve de uitgelooftde premie, ook wel een attestatie waarmee hij in benabuurdde dorpen extra vergoedingen in geld of in natura (maaltijden) kon opvragen.

Het is te hopen dat we over enkele tientallen jaren niet opnieuw een premiesysteem hoeven in te voeren. Er wordt mijns inziens te lyrisch geschreven en gesproken over herintroductie van wolven in Nederland. Of zouden wolven zich beperken tot wilde zwijnen en reeën?

Noten

¹ Hoogste ambtenaar bij het jachtwezen in een gewest, een bepaald jachtdistrict.

² Jan van Renesse, heer van Wulven en Wilp, enz., tussen 1533 en 1568 met onderbrekingen burgemeester van Wageningen, lid van de Ridderschap van Utrecht Het is mogelijk dat er twee Jan van Renesse's burgemeester van Wageningen zijn geweest. Want volgens de hierboven geciteerde verklaring was Jan ca. 1550 al 70 jaar, dus in 1568 ongeveer 88! Wel mogelijk, maar niet zeker. Een Jan van Renes(se), geboren ca. 1480, is niet te vinden.

³ Toendertijd kan kloppen want Overhagen werd in 1530 verwoest door Hertog Karel van Gelre. De stenen werden gebruikt voor de bouw van Karels kasteel Biljoen.

⁴ jagers

⁵ boeren

⁶ Willem Pannekoek, geboren rond 1505 in Apeldoorn. Schout van Apeldoorn (1533-1549). Overleden na 1569 in Apeldoorn.

⁷ Dat was vóór 1536

⁸Johan Bentinck, ca. 1465-voor 16 oktober 1543, Heer van Het Loo en Jagermeester op de Veluwe

Bronnen

- Gelders Archief, Hof van Gelre en Zutphen, toegang 0124, inventaris nr. 2263;
- De Veluenaar, Weblog van de Stichting Jac. Gazenbeek, d.d. 10 juli 2015, verwijzend naar een eerder artikel d.d. 2-4-1995 van Prof. Dr. J.L. van Haaften;
- Mr. W. Van de Poll, Wolven en Wolvenjachten in Gel-

derland. In: Geldersche volksalmanak voor het jaar 1886;

- Karen De Schepper, Geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden (16e-18e eeuw), 2010;
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_burgemeesters_van_Wageningen.

Pak maar een doos 14

School met den Bijbel te Harskamp

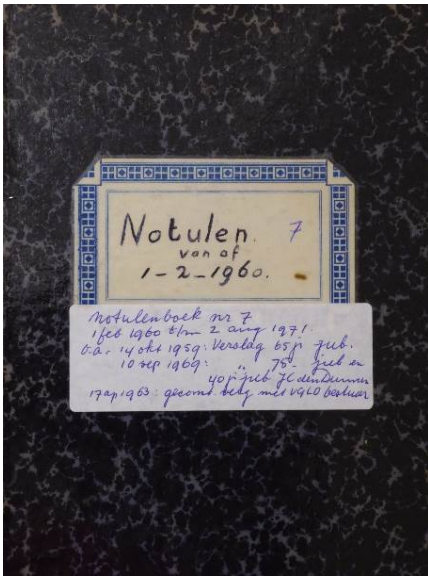
Gerard van Bruggen

Alweer een doos vol onderwijs! Dit is de derde keer in deze serie dat ik iets uit een onderwijsarchief krijg aangereikt. Deze keer is het een doos uit het archief van de *Vereniging scholen met de Bijbel te Harskamp e.o. 1893-2011*. Het is een omvangrijk archief dat 462 inventarisnummers telt en nog een aantal bijlagen. In de administratie van het gemeentearchief komen trouwens drie verschillende benamingen voor dit archief voor. Naast de op de doos vermelde titel, is de naamaanduiding op de inventaris *Scholen met de Bijbel Harskamp* en wordt ook gesproken over *School met de Bijbel de Zaaier te Harskamp 1893-2000*. En dat terwijl de officiële naam van de archiefmaker luidt *Vereniging tot Stichting en Instandhouding van Scholen met de Bijbel te Harskamp en Omgeving*.

Slechts een beperkt deel van het archief ligt voor me: de inventarisnummers 7 t/m 10, notulen van bestuursvergaderingen in de periode 1960-1989, inclusief kleuterschool. Omdat op 14 oktober 1959 het 65-jarig bestaan van de school gevierd wordt (het 50-jarig bestaan is vanwege de oorlog niet gevierd en het 60-jarig bestaan is *'stilzwijgend gepasseerd'*), begint het notulenboek van 1960 met een uitgebreid verslag van de feestelijke vergadering die gehouden werd in de aula van de VGLO-school. Voorzitter M. Bouw opent de bijeenkomst door psalm 68:10 te laten zingen, *'de psalm waarmee 65 jaar geleden bij de opening der school ook aangevangen was'* en het gelezen Bijbelgedeelte uit psalm 78 *'ontvouwde als het ware het programma dat ook onze Vaderen voor ogen gestaan heeft bij de oprichting der school'*.

Uiteraard wordt op deze viering teruggeblikt en het hoofd der school, meester Den Dunnen, schetst het begin van het onderwijs dat *'werd geleid en gegeven door een vrouw genaamd Trui van Harskamp, van wien wel enige invloed uitging op de toenmalige jeugd.'* Genoemde Trui is Jacoba Geertruida Straatman (1827-1905) van wie in 1980 een schitterende biografie is verschenen met als titel *Bloeiende Amandeltak*, geschreven door G. Verhoog. Ook over de geschiedenis van de school is in 1994 een boek verschenen met de titel *School met de Bijbel Harskamp 1894-1994*, waarvoor de tekst geschreven is door het toenmalig schoolhoofd Co Versteeg en Roel van Amerongen het beeldmateriaal bijebracht.

Het zeer uitgebreide verslag van de feestavond, evenals dat van tien jaar later, als het 75-jarige bestaan wordt gevierd in combinatie met het 40-jarig jubileum van schoolhoofd Den Dunnen, laat ik verder voor wat het is (de moeite waard!) en ik beperk me tot de notulen, waaruit ik een aantal opvallende zaken meld en citeer. Grappig is te merken dat in deze periode de typemachine wel in gebruik, maar nog geen gemeengoed is. Vanaf 1963 worden de verslagen getypt en ingeplakt in het notulenboek, maar vanaf 1967 worden deze weer enige tijd met de hand ingeschreven.

- Op de eerste bestuursvergadering die in het hierbij afgebeelde notulenschrift is opgetekend,

luit de uitkomst van een schoolbezoek (bestuursleden bezoeken regelmatig de school): *'algemene indruk was goed te noemen'*.

- De vergaderingen van 1960-1965 worden gedomineerd door de slechte toestand van het uit een koetshuis voortgekomen schoolgebouw: *'Gezien de bouwvallige staat van het schoolgebouw en de hoge kosten voor herstelwerkzaamheden werd in maart (1960) het schoolgebouw geïnspecteerd door een commissie bestaande uit de wethouder van onderwijs, inspecteur l.o. en enkele ambtenaren (...) waarbij het dagelijks bestuur en hoofd der school aanwezig waren. Eenstemmige conclusie was het gebouw voor afkeuring voor te dragen, mits de bouwkundig hoofd-inspecteur van onderwijs hiermede accoord zou gaan.'* Dit laatste is het geval en direct wordt bij de gemeenteraad van Ede een aanvraag ingediend *'voor een nieuw schoolgebouw van 9 lokalen w.o. 1 werklokaal voor handenarbeid en 1 gymnas-tieklokaal'*.
- Omdat *'geen bouwgronden aan de eisen voldoen voor de nieuw te bouwen school'*, wordt B&W verzocht het uitbreidingsplan voor Harskamp te herzien.
- Uit het jaarverslag over de cursus 1959-1960 blijkt dat in dat schooljaar zowel een radiotoestel als een projectieapparaat hun intree doen in de school.
- Per 31 december 1960 wordt *'wegens huwelijk'* eervol ontslag verleend aan mej.

Meijer, maar wel besloten *'met ingang van 1 jan. 1961 haar zoodanig te benoemen als tijdelijk onderwijzeres'*.

- In april 1961 wordt besloten *'de oude kofferschrijfmachine in te ruilen voor een nw of gebruikte standaardmodel schrijfmachine en eveneens het oude orgeltje te ruilen voor een goed gebruikt orgel'*.

- Het bestuur is niet egoïstisch ingesteld: regelmatig wordt melding gemaakt van giften aan (uiteeraard) christelijke onderwijsinstellingen – ik noem: de kweekschool te Ede, vereniging het Christelijk Streeklyceum (als deze vereniging echter in 1964 vraagt gedurende drie jaar hen met een gift van f 500,- te steunen wordt dit niet ingewilligd en moet het Streeklyceum het met drie keer f 250,- doen), doven-instituut Effatha in Voorburg, vrienden van Perron (?), onderwijs te Boekhout in België.

- De eerder genoemde feestavond in 1959 werd gehouden in de VGLO-school (niet meer bestaand Voortgezet Gewoon Lager Onderwijs), die echter niet levensvatbaar bleek en in 1965 overging naar de School met de Bijbel, die dringend toe was aan een nieuw gebouw. Op een gezamenlijke bestuursvergadering adviseerde het hoofd financiën van de gemeente Ede: *'dat het v.g.l.o.bestuur zo spoedig mogelijk moest aftreden en het schoolgebouw aan het bestuur van de lagere school – in notariële acte beschreven – moest overdragen (...) op de datum, wanneer de acte getekend is, zal het bestuur van de lagere school het gebouw direct in gebruik moeten nemen (...) Daarna zal het schoolbestuur tot opheffing van de v.g.l.o.school moeten besluiten en dit besluit ter goedkeuring aan het gemeentebestuur van Ede en het ministerie van O.K.W. moeten doorgeven.'*

- In 1965 wordt gemeld dat op 9 november van dat jaar de 300e leerling is ingeschreven aan wie *'als een welkom attentie F 10,- op een spaarbankboekje (is) gegeven'*.

- Als in 1968 de rectoren van het Marnixcollege en het Chr. Streeklyceum verzoeken geen Frans meer op de lagere school te geven, melden de notulen: *'Met dit verzoek wordt accoord gegaan.'*

- Een in 1970 benoemde onderwijzeres blijkt van de verkeerde modaliteit te zijn (de statuten schrijven een bepaalde verdeling voor); op vragen daarover geeft de voorzitter als antwoord *'dat wettelijk genomen er inderdaad een van een andere modaliteit benoemd had moeten zijn, maar dat zij benoemd is met algemene stemmen, meende dat dit tot ieders tevredenheid zou zijn.'* Tevreden is men inderdaad over de benoemde onderwijzeres, maar het bestuur wordt erop gewezen *'zich aan de statuten te houden'*.

Veel kleine zaken passeren in de notulen, maar in 1967 gebeurt iets wat als een grote zaak wordt ervaren. In de bestuursvergadering van 27 november is een 25-tal ouders van kleuters aanwezig om te praten over het besluit van het schoolbestuur *'dat er geen St. Nicolaas op school zou komen'*. Verschillende sprekers voeren het woord, verschillende standpunten worden ingenomen, en dan blijkt de zaak groter

dan Sinterklaas te zijn. Een van de ouders verwijt het bestuur dat dit *'eenzijdig en niet democratisch samengesteld'* is. Diezelfde avond nog stelt een bestuurslid zijn zetel ter beschikking en besloten wordt op een ledenvergadering een nieuw bestuur te kiezen *'waarin de diverse groeperingen in het dorp en van de ouders van schoolgaande kinderen vertegenwoordigd worden.'* Er komt een verkiezing in februari 1968 en het bestuur stelt hiervoor dubbeltallen op. De Schoolraad wijst het bestuur er echter op dat door de ledenvergadering ook anderen gekozen kunnen worden dan de door het bestuur voorgestelden. Een nieuwe lijst dubbeltallen wordt opgesteld *'waarover lang gediscussieerd wordt'*, maar als blijkt dat vier bestuursleden hun zetel toch niet ter beschikking willen stellen, wordt besloten *'geen dubbeltallen te stellen, maar een vrije verkiezing te houden.'* Tijdens de bestuursvergadering waarin dit besloten wordt, dient ook de hoofdleidster van de kleuterschool mevr. Kodde haar ontslag in, maar of dit met de bestuursproblematiek te maken heeft, wordt uit de notulen niet duidelijk; door gebruik te maken van het woordje *ook* koppelt Versteeg in zijn schoolgeschiedenis deze zaken wel aan elkaar.

De zaak gaat diep: in een bestuursvergadering twee weken vóór de ledenvergadering worden vier niet-bestuursleden ontvangen, onder wie de plaatselijk predikant ds. Vroegindewey die als bemiddelaar wordt geïntroduceerd. *'Over het kandidaten stellen, waarvoor deze bespreking was bedoeld, kon men ook deze avond niet tot overeenstemming komen. Na enkele uren van soms heftige discussies, werd de vergadering door Ds. Vroegindewey om 22.40u met bewogen dank-gebed gesloten.'*

En dan is op 19 februari 1968 de ledenvergadering in bijzijn van een rechtskundig adviseur van de Schoolraad. Er is een 'normale' agenda opgesteld en de voorzitter wil hier niet van afwijken, hoewel er meerdere leden het woord willen voeren. Algemene punten worden afgehandeld, maar iedereen komt natuurlijk voor de bestuursverkiezing, reden waarom mevr. Kodde maar geen jaarverslag geeft *'omdat er naar zij meende, toch niemand was die er veel belang in stelde op een vergadering als deze.'* Vóór de pauze schetst de schoolraaddeskundige als externe de problematiek nog eens en doet tevens het voorstel – nu er toch een tweede school is aangevraagd – het bestuur te splitsen: probleem opgelost! De meerderheid van het bestuur voelt hier wel voor, alleen de heer Brons is van mening dat *'de school moet blijven zoals hij heden ten dage is'*. In de pauze geven zich 184 nieuwe leden op, zodat er die avond 331 stemgerechtigde leden zijn. Het voorstel om van bestuurssplitsing een agendapunt te maken, wordt verworpen. Uiteindelijk worden vijf nieuwe bestuursleden gekozen die beloven *'zich volledig te zullen inzetten voor de school zoals hij nu is'*.

Hetzelfde jaar komt er een statutenwijziging, waarbij uiteraard uitvoerig gediscussieerd wordt over grondslagbeginselen en bestuurssamenstelling. Ook stemrecht is een heet hangijzer: per gezin mag bijvoorbeeld maar één stem worden uitgebracht, omdat in sommige gezinnen de vrouw uit principe niet mag stemmen

en gezinnen met andere opvattingen zonder deze regel dus bevoordeeld zouden worden. Als de statuten zijn goedgekeurd, rest nog de 'modaliteitskwestie'. De leden van de vereniging worden ingedeeld naar kerkelijke richtingen en dan staat een eerste bestuursverkiezing nieuwe stijl niets meer in de weg. Of toch wel? Aangezien de verkiezingsdatum vastligt, merkt één van de zittende bestuursleden op dat de stemming niet volgens de statuten is, *'omdat de leden geen 5 dagen de gelegenheid hebben gehad om tegenkandidaten in te dienen'*. Men is het hier wel mee eens, *'maar vindt dat overmacht in dit geval duidelijk aanwijsbaar is'*. De vergadering lijkt stil te vallen en als gevraagd wordt om ontheffing van het bewuste artikel zodat er toch gestemd kan worden, staan enkele bestuursleden op om duidelijk te maken *'tegen deze stemming te zijn'* en dan rest het bestuur niet anders dan de bestuursverkiezing niet door te laten gaan. In het voorjaar van 1969 wordt uiteindelijk een nieuw bestuur gekozen waarmee de richtingenstrijd ten einde lijkt te zijn.

Eerst wordt het echter eind 1968 en 5 december nadert weer. Wat nu? Een referendum is de oplossing zo lijkt het – zie deel verslag van een buitengewone ledenvergadering. De uitkomst is dus een *'niet te uitbundig'* feest.

5. referendum betreffende St. Nicolaas. Daar er vorig jaar nogal wat problemen gerezen zijn over het al of niet toestaan van een St. Nicolaas op de kleuterschool vindt het bestuur het gewenst de ledenvergadering hierover te laten beslissen.
Een stemming wijst uit, dat 50 stemgerechtigde leden voor^{en}, 33 tegen zo'n gebeurtenis zijn, terwijl 3 zich van stemming onthouden.
Daar de vergadering na deze stemming erg rumoerig wordt stelt het bestuur voor een pauze in te lassen, opdat men hierover nog wat kan praten en eventueel compromis-voorstellen indienen, waarover alsnog gestemd kan worden.
Na de pauze wordt een bestuursvoorstel aangenomen, hetgeen inhoudt dat de kleuterschool op 5 december om 14.00 uur gesloten zal worden. Onder de gezamenlijke leiding van de oudercommissie en het kleuterschool-personeel zal er een niet te uitbundig St. Nicolaas-feest gevierd worden met de kleuters.

Open Monumenten Dag

Op zaterdag 8 september is het weer Open Monumenten Dag, met dit jaar thema 'In Europa'.

Er is in de gemeente Ede een grote keuze uit te bezoeken locaties. Deze zijn met elkaar verbonden door een speciaal hiervoor samengestelde fietstocht.

De Vereniging Oud Ede organiseert een interessante expositie in het monument ENKA kantine (ENKA laan, zijstraat Spinnerij) waar ook voor kinderen veel te doen is. Ook kunnen de drie Edese molens, de oude kerk (met rondleiding en een zangkoor) en het oogstfeest bij de Doesburger molen bezocht worden. Het volledige programma vindt u op de website van de Vereniging: www.oudede.nl.

Even terug naar de Buitenzorglaan en omgeving 3

Arend Bulder

De Rijks(straat)weg

Op deze grote verkeersader die Arnhem en Utrecht verbond (van een A12 was nog geen sprake) reed kort na de oorlog relatief weinig verkeer. Veel mensen hadden nog geen auto; wilde je een dagje uit met je gezin, dan huurde je er een bij de plaatselijke garage. Pas halverwege de jaren vijftig zou het autobezit in Nederland in rap tempo toenemen.

Een geliefde bezigheid voor ons op zomerse zondagen was ‘autotellen’ en ‘nummerbord kijken’. Gewapend met potlood en een oud schoolschriftje zat je urenlang het voorbij komend verkeer te turven: soms telde je wel 20 auto’s in het uur! Absolute hoogtijdagen waren de weken dat de bloembollen in West-Nederland in bloei stonden. Dan kwamen er heel veel auto’s en bussen voorbij, versierd met bloemenslingers.

Een ander punt was dat je toen aan de nummerborden van de auto’s kon zien waar ze vandaan kwamen. Tot 1951 had elke provincie 1 of 2 vaste letters, gevolgd door maximaal 5 cijfers. Al snel kende je het rijtje uit je hoofd: A stond voor Groningen; B voor Friesland; D voor Drente; E voor Overijssel; G en GZ voor Noord Holland; H en HZ voor Zuid Holland; K voor Zeeland; M voor Gelderland; N voor Noord Brabant; L voor Utrecht en de P voor Limburg. Duidelijk dat de letters P en K bij ons de meeste indruk maakten: tsjonge, die

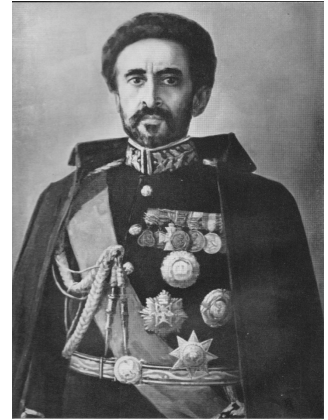

Ruim 70 jaar geleden, in augustus 1947, kwam Arend Bulder met zijn familie naar Ede. Hij was bijna 6 jaar, toen hij op de Buitenzorglaan belandde, waar hij tot 1959 woonde. Later realiseerde hij zich hoe belangrijk deze periode in zijn leven is geweest. Het was voor hem aanleiding hierover iets op papier te zetten. Het verhaal bestrijkt grotendeels zijn lagere-school-periode, toen het dorp Ede nog kleinschalig en vrij overzichtelijk was.

kwamen van ver!

Soms had je thuis opgevangen of in de krant gelezen, dat die dag hooggeplaatste personen voorbij zouden komen. Zo herinner ik me dat keizer Hailé Selassié van Ethiopië, op staatsbezoek, voornemens was de Hoge Veluwe te bezoeken. Niet iedere dag kwam er een echte keizer langs je huis rijden, dus dat wilden wij niet missen. Urenlang stond er een rij nieuwsgierigen langs de rijksweg

in afwachting van. Halverwege de middag schoten er vanuit de richting Utrecht een paar auto's met hoge snelheid voorbij; één met een klein vlaggetje waarop nog nét de leeuw van Juda te zien was. Nee, de keizer zélf had niemand in die flits kunnen zien. Het publiek reageerde teleurgesteld en verontwaardigd: stond je dáár nu zo lang voor te wachten...?!

Leren fietsen

Ik heb mezelf al vrij jong met vallen en opstaan (letterlijk) leren fietsen. Op een damesfiets met aan weerszijden in het spatbord van het achterwiel een fraaie draadbespanning, bedoeld om de jurk niet in de spaken te laten waaien.

Eindeloos opstappen op de stoep voor ons huis en dan al wiebelend naar het grasveldje langs de spoorbaan waar twee betonnen paaltjes stonden. Om af te stappen, liet ik me tegen één van de paaltjes vallen. Toen ik het kunstje onder de knie had en m'n evenwicht goed kon bewaren, kreeg ik een eigen fiets. Ik denk dat ik toen een jaar of 10 was.

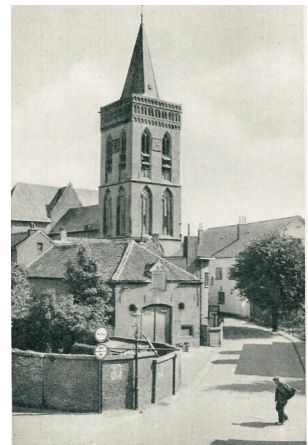

Deze foto is genomen in de tuin voor ons huis aan de Buitenzorglaan. Op de achtergrond zijn de voorbereidingen te zien van de twee-onder-een-kap woningen die op het braakliggend graslandje naast ons huis zouden verrijzen. En ook dat de spoorbaan inmiddels geëlectriceerd is.

De fiets was een degelijke, zesde-handse BSA, gekocht bij onze lijf-fietsenmaker Van de Kaa en Van Esse aan de Grotestraat. Moest er wat aan de fiets gebeuren dan ging je via het Torenstraatje achterom de werkplaats in. Een loopje dat nog goed in mijn geheugen zit: Buitenzorglaan, Amsterdamseweg, Not. Fisscherstraat en bij Willemsen, de smid, het Torenstraatje in. En dan

links om de ronde stenen muur van de achtertuin van boekhandel Menger het paadje op naar de de deur van de werkplaats. Van het stratenpatroon van toen is nu vrijwel niets meer terug te vinden.

Om de 'nieuwe' fiets uit te proberen, ging ik met vader een eindje rijden, richting De Driesprong. Het was zomer en ik had m'n korte broek aan. Ik deed m'n uiterste best te laten zien dat ik m'n evenwicht goed kon bewaren. Maar ter hoogte van de speeltuin bij De Driesprong ging het mis: plotseling schoot ik van het fietspad en kwam vol in het prikkeldraad terecht. Dat leverde twee flink bloedende

en pijnlijke wonden op aan mijn blote rechterbeen. Ergens kwamen een doekje en een paar pleisters vandaan en toen de pijn gezakt was, fietste ik met de tanden op elkaar zelf weer huiswaarts. Dagenlang heb ik trots-nonchalant belangstellende buurtgenootjes de wond getoond en tot op de dag van vandaag zijn de littekens nog duidelijk zichtbaar.

Gasverlichting

Evenals op andere plekken in Ede, hebben ook aan de Buitenzorglaan tot kort na de oorlog gaslantaarns gestaan op van die nostalgisch-antieke gietijzeren sierpalen. In deze foto weerspiegeld in het glas van ons voorkamerraam, achter mijn zus Elly en haar pop.

Ik zie nog de ambtenaar van gemeentewerken, de lantaarnopsteker, tegen schemertijd aan komen fietsen. Hij haalde het laddertje van z'n rug, zette het tegen de paal en klom er rap in. Onderin de glazen lantaarnbehuizing verschoof hij een plaatje, stak zijn hand naar binnen en de lamp floepte aan. De volgende ochtend doofde hij weer het licht. Wanneer ze vervangen zijn door elektrische straatverlichting weet ik niet meer.

Ik blijf nog even bij het onderwerp 'gas'. Op 15 oktober 1959 ging Ede officieel over op aardgas. Omdat de druk van dit nieuwe gas niet geschikt was voor de toenmalige (munt)gasmeters, moesten deze dus allemaal vervangen worden. De omschakeling naar aardgas vond niet alleen in Ede plaats, maar in heel Nederland. Dus konden de oude meters massaal naar de schroothoop.

Daar zagen de Gebroeders Hanstede, van wie er één aan de Buitenzorglaan woonde, een aardig handeltje in. In het hele land kochten ze de afgedankte meters op om ze te slopen. De losse delen werden op materiaal geselecteerd, gebundeld en daarna verkocht. Het sloopproces, niet geheel reukvrij, vond ik slim bedacht en doeltreffend uitgewerkt. Of de omwonenden van dit bedrijf aan de Kreelseweg ook hinder hebben ondervonden van het sloopproces? Het lijkt mij haast wel. *(Zie ook De Zandloper 2011-4, 'Nogmaals de gasfabriek'.)*

De boodschapper

In deze pre-supermarkttijd haalde je je etenswaar en de andere dagelijkse zaken bij het winkeltje-om-de-hoek. Voor ons was dat dikwijls Hilletje van de Bospoort op

de Amsterdamseweg, tegenover de Notaris Fischerstraat.

Na het overlijden van vader Lamert runde Hilletje, samen met haar zus Bartje, de zaak. Hilletje deed de winkel en Bartje bracht de bestellingen van het boodschappenboekje in een doos achterop de fiets bij je thuis.

Voor mij een heel curieus winkeltje waar je je ogen uitkeek. Nog weinig voorverpakte etenswaren; allemaal grote open bakken met losse bonen, erwten,

suiker, zout, enz. En je kon er ook je petroleumkan laten vullen; wanneer de deur naar achteren (de deel) openging, rook je de scherpe lucht.

Als je de winkel binnenkwam werd je verwelkomd door twee tortelduiven, die in een kooitje boven de deur naar het achterhuis zaten. Dan kwam, gekleed in gebloemd mouwshort, Hilletje binnen en vroeg wat je wilde hebben. Een pond stroop? Ze zette je lege pot die je van huis had meegenomen op de weegschaal en schepte vervolgens met een grote houten lepel stroop uit een vat. Heel behendig manoeuvrerend liet ze het potje langzaam vollopen, terwijl ze met één oog scherp de wijzer van de weegschaal in de gaten hield; een pond nietwaar... Was het klaar, dan schroefde ze de dop er weer op. Verder nog iets?

Voor de kilo suiker schoof ze een stevige papieren zak in een metalen beugel op de weegschaal. Daarna werd met een houten schep de suiker uit het grote vat gehaald en in de zak gestort. Zo, een kilo suiker. Anders nog iets?

Wanneer je haar het geld gaf, schoof ze onder de toonbank een la open, want een kassa had ze niet. Daarin stonden kleine gedraaide houten kommetjes met losse muntjes. Hieruit gaf ze je het wisselgeld terug. En bij het verlaten van de winkel: Zeg maar tegen je moeder dat van de week de zakjes blauw in de aanbieding zijn. Nee, zo'n genereus aanbod ver-

geet je je leven niet meer. *(De hier afgebeelde vrouw is niet Hilletje van de Bospoort.)*

Halverwege de jaren vijftig bereikte het landelijk doorbrekende fenomeen 'zelfbediening' ook Ede. Op de Grotestraat, vlak bij de kerk, verscheen supermarkt Groenwoud onder de naam Kijk-Grijp (als ik het goed heb). Dit ging bepaald niet zonder slag of stoot, want de vele kleine lokale levensmiddelenwinkels zagen de bui al hangen en protesteerden ongekend hevig.

Ik zie ze nog met de mandfiets in de hand op de markt zeer verontwaardigd staan schreeuwen tegenover de plaats waar de bouw van het gewraakte bedrijf was begonnen. Deze kant van de altijd vriendelijke, haast onderdanig aandoende kruidenier hadden we nog niet eerder gezien. En inderdaad hebben enkele kleingrutters vrij spoedig na de komst van deze super het loodje moeten leggen. Een tijdperk van kleinschalige dienstbaarheid en aan-huis-bezorgen werd definitief afgesloten.

De brandstoffen

Wij betrokken de kolen van weduwe Melissen die aan de Telefoonweg woonde, vlakbij onze School met den Bijbel. Aan het eind van de zomer kwam er een paard en wagen vol met kolenzakken voorrijden. De voerman/sjouwer droeg een leren lap over de schouders, ging bij de wagen even door de knieën en schoof dan behendig de zak op z'n schouders. Zo bracht hij verscheidene malen, in een bedaard tempo, z'n vrachtje door het grind naar achteren.

In de bijkeuken stonden de luiken van de houten voorraadbakken open en konden de zakken zo geleegd worden. Vanwege het kolenstof mochten wij tijdens het lossen de keukendeur niet opendoen. Ik herinner mij een man van weinig woorden die, als hij klaar was, met z'n zwarte kolenhanden uit een blikken trommeltje een kwitantieboekje haalde waarop onze bestelling genoteerd stond. Meestal werd er contant afgerekend.

Voor het aanmaken van de kolomkachel in de woonkamer was soms turf nodig. Daarvoor staken we de spoorlijn over en gingen naar de man aan de Stompkamperweg-hoek Kampweg. Op z'n erf stonden lange, houten schuren met 'ventilerende' wanden waar turf lag opgetast.

Omdat bij ons behalve het gastoestel in de keuken, ook een petroleumstel werd gebruikt, moest dat regelmatig bijgevuld worden. Daarvoor ging je met je kannetje naar hetzelfde adres. In het achterhuis op de deel stonden grote vaten en op één daarvan was een zwengelpomp en een maatglas/peilglas gemonteerd. Met de pomp werd een maatkan gevuld en vervolgens overgegoten in de petroleumkan.

Telefoon

Eerst moesten wij het zo'n jaar of twee zonder telefoon doen. Op zich niets bijzonders want heel veel mensen hadden in die dagen nog geen telefoon. Maar het werk van mijn vader en zijn 'nevenactiviteiten' in het schoolbestuur maakte het wel wenselijk om toch maar dit communicatiemiddel in huis te halen. Omdat er op dat moment in de Edese telefooncentrale waarschijnlijk weinig ruimte was voor nieuwe aansluitingen, duurde dat even. Toen het politiebureau een nieuw nummer kreeg, konden wij het oude nummer krijgen. Dat hebben we geweten: letterlijk bij nacht en ontij ging bij ons de telefoon en werden we lastiggevallen met meldingen van uiteenlopende klachten betreffende de openbare orde... Wat waren we blij toen we eindelijk een ander nummer kregen.

De ramp - 1953

Deze gebeurtenis is bij mensen van mijn generatie voorgoed in het geheugen gegrift. Ik herinner me dat op zondagmorgen 1 februari tijdens de kerkdienst in de Noorderkerk vanaf de kansel de soldaten die met weekendverlof waren, gevraagd werd zich onmiddellijk bij hun kazerne te melden. Zelf hadden we er nog geen weet van van wat er die nacht allemaal voor verschrikkelijks in Zuidwest-Nederland was gebeurd. Telefoonverbindingen waren verbroken en de berichtgeving in de media kwam heel traag op gang.

In de dagen daarna werden er onder de bevolking grote inzamelingsacties gehouden voor de slachtoffers om hen aan kleding, schoeisel, dekens, enz. te helpen. Ook door Ede reden veel vrachtwagens en werd er bij de huizen aangebeld. Van wat wij gaven, kan ik me nog alleen de hoge Canadese legerschoenen herinneren die wij van de bevrijding in Kampen overgehouden hadden. Ik vond dat heel jammer dat die meegegeven werden, omdat ik vaak hiermee speelde. Maar ja, andere mensen hadden ze nu echt hard nodig...

Voor gezonde kinderen die de Watersnoodramp hadden overleefd, werden allerlei activiteiten georganiseerd. Duizenden kinderen kregen in de zomer van 1953 een vakantie aangeboden in Nederland of zelfs in Italië. Meestal in de vorm van dagtochten, een meerdaags kindervakantiekamp of te gast bij particulieren.

De gemeente Ede adopteerde het zwaar getroffen dorp Strijen. Vandaar dat wij een jongen uit die plaats in huis kregen: Frans Luyendijk. Hoe lang hij bij ons geweest is, weet ik niet meer. Ik heb nooit meer iets van Frans gehoord, maar misschien mijn ouders wel. Het enige bewijs dat hij ooit bij ons was, is een fotootje waarop hij samen met de kinderen Bulder bij hun tuinhekje staat.

Hoog water

De overgang van het vorige dramatische onderwerp naar dit lichtvoetiger item is puur toevallig. Absoluut niet mijn bedoeling hier 'water' als een leuk 'bruggetje' te gebruiken.

Bij langdurige regenval of forse wolkbreuk kwamen in Ede soms straten blank te staan omdat de riolering de plotselinge toevloed niet kon verwerken. Een bekend punt was waar Maandereind en Telefoonweg samenkomen, bij hotel Gea.

Wij in 'Noord' hadden het stukje Amsterdamseweg vóór de Noorderkerk dat opliep naar het talud van de spoorbaan. Was de regen opgehouden, dan ging je gauw met je fiets daarheen om door de watermassa proberen te peddelen - soms tot de assen zo hoog. Zien dat je bij deze stunt overeind en droog bleef.

Blijkens deze foto uit de jaren 30 van de vorige eeuw vermaakte ook de jeugd van

toen zich prima met dit natuurgegeven. Maar de bewoners van de aangrenzende huizen, de dames Baljet en de familie Koffrie, waren er niet zo blij mee, omdat hun kelders steevast onderliepen. Daar moest de brandweer komen om het water weg te zuigen. Ik zie nog de ronddobberende weckflessen die zachtjes tegen het kelderraam tikten...

Eikels rapen

Toen ik een jaar of 10, 11 was wilde ik graag een mooie vulpen hebben. Dat kon, maar dan wel zelf verdienen. Dus ging ik in het najaar eikels rapen, van de Amerikaanse eik want die brachten het meest per kilo op. 's Ochtends bloedvroeg uit bed en met een paar grote tassen aan de fiets de Asakkerweg op, naar de rand van de begraafplaats. Daar stonden de juiste bomen en die waren niet karig met hun vruchten. Na een uur rapen weer naar huis, eten en naar school. Na een paar dagen raakten de fietstassen al aardig vol en begon het dromen over de verkoop-opbrengst.

Omdat ik niet de enige was die eikels raapte, wist je al snel bij wie je moest zijn voor een goede prijs. Ik herinner mij een boer in Lunteren waar ik met m'n vrachtje aankwam. De tassen werden op de deel op een grote houten bascule gewogen en de inhoud over een halve staldeur leeggeschud. En met een paar gulden op zak fietste ik voldaan huiswaarts.

Na een poosje had ik voldoende in de portemonnee om me bij kantoorboekhandel Dragt aan het Maandereind te verlekken aan het aanbod vulpennen. Het werd een mooie, groengevlamde met een echte gouden pen. Was hij leeg, dan stak je hem in het MontBlanc inktflesje en dankzij een slim knijp-zuigsysteem was hij zó

weer gevuld. Ik was de koning te rijk! Helaas... een paar maanden later was hij spoorloos; ik heb nog lang gerouwd om dit smartelijk verlies.

Spelen

De Buitenzorglaan en omgeving was in die dagen voor ons kinderen een ideale locatie waar naar hartelust kon worden gespeeld. Je had volop de ruimte en werd niet gehinderd door autoverkeer. Dus verstoppertje, vliegeren, knikkeren, tollen, hoepelen, met miniatuurautootjes spelen, hutten bouwen in het bos, noem maar op.

Had je een fiets, dan maakte je daar in een handomdraai 'een echte bromfiets' van. Met wasknijpers klemde je een stukje karton vast op een stang bij de spaken van het wiel, waardoor je bij het fietsen het onvervalste motorgeluid hoorde.

Bepaalde spelen kwamen en gingen dikwijls met vlagen, afhankelijk van leeftijd,

weer of jaargetij. Zo was het plotseling weer knikkertijd en knikkerde iedereen. Dit spel werd bloedserieus gespeeld en was, achteraf gezien, in menig opzicht 'vormend'. Zo leerde je al jong je verlies te incasseren en deed je je eerste mensenkennis op: met die kon je fijn spelen en die steggelde altijd. En soms had je als verliezer het geluk dat de winnaar je weer een paar stuiters teruggaf: het ging hem duidelijk om het spel en niet om de knikkers... Oók heel leerzaam.

Vóór het spel begon, werd het hoe en wat uitonderhandeld en afgesproken zodat er tijdens het potje geen misverstanden

zouden ontstaan. Maar gaandeweg het spel kon het gebeuren dat je eerder gemaakte afspraken wilde bijstellen. Door hier snel en goed op te reageren werd het allemaal nóg spannender. *(De knullen op de foto zijn overigens geen Edese jongens.)*

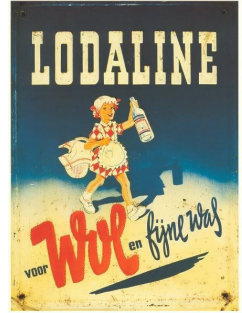
Je kende precies de namen van alle soorten en wist wat ze 'waard' waren al konden beide zaken per buurt of school soms sterk verschillen. Omdat het over winnen of verliezen ging, waren beide partijen bloedserieus. Het was dus geen wonder dat bij zoveel spanning een enkel potje wel eens in een fikse ruzie kon ontaarden.

Het minst in tel waren de goedkope kleiknikkers, 'bakkels' noemden we die. Als je die op een tegel liet vallen, bleef er een rood hoopje poeder over. Ik heb in het begin een paar van deze inferieure exemplaren gekocht bij Van Wijks 'Koophuis op de Hoek' aan de Bospoort. Ze waren slecht geglaazuurd en heel vaak niet mooi

rond. Glazen knikkers waren zeer in trek en met name de 'beukenootjes'.

Over knikkeren is nog veel meer te zeggen, maar ik laat het hierbij. Omdat knikkers zeer gewild waren bij de jeugd, speelden slimme fabrikanten van was- of schoonmaakmiddelen daar handig op in: zij sloten knikkers in bij hun produkt. Kinderen wisten feilloos waar ze bij zaten. Dus als er bleekwater moest komen, smeekte je je moeder om toch vooral een fles Lodaline of Abro te kopen.

Vakantiebaantjes

In de laatste jaren dat ik op de Buitenzorglaan woonde, heb ik als 16/17 jarige enkele vakantiebaantjes gehad. Ik noem er een paar.

Bakker Van der Spek

Het eerste was hulpje van bakker Van der Spek aan de Not. Fisscherstraat. Rond Pasen en Kerstmis stond daar een bakfiets (zonder motor!) klaar vol bestellingen

om bezorgd te worden. Dat was heel leuk en afwisselend werk omdat je bij allerlei mensen aan de deur kwam, op een moment dat men al een beetje in feeststemming verkeerde. Bij iedere aflevering weer die lichte spanning: zou er nog een fooi komen? En wat werd het: een grote appel, een sinaasappel, een gulden of een sigaret?

Het viel niet mee om de bakfiets - een koppige doortrapper - in beweging te krijgen, maar als hij eenmaal liep, was het een zonnetje. Toch altijd eerst even oefenen voor je de slag weer te pakken had: een combinatie van kracht en behendigheid. Het was de kunst om precies op tijd voor de deur van de klant te stoppen. Lukte dat niet langzaam freewheelend, dan was er altijd nog de grote handrem vlak onder het zadel die je met een forse ruk krachtig omhoog trok. Je was blij met een bezorgroute waarin je niet met het gevaarte 'de berg' op hoefde.

Boer Veldhuizen

Ook kluste ik soms bij boer Veldhuizen in Meulunteren waar wij altijd onze eieren vandaan haalden. Daar mocht ik dan meehelpen met het hooien of de houten (kippen)schuren van een nieuw laagje zwart carbolineum voorzien. Zo schrikachtig als er thuis met een toevallig binnenlopende muis werd omgegaan, zo vertrouwd-alledaags was dit diertje hier. Geen wonder dat daar zoveel poezen rondliepen. Meeëten op de boerderij was een sensatie apart, omdat er met broodbeleg als kaas

en spek niet zuinig werd omgegaan. Als ik aan het einde van de middag vermoed op de fiets huiswaarts ging, voelde ik mijn spieren. Geen wonder dat ik 's avonds als een blok in slaap viel.

Concordialaan

Als ik terugdenk aan deze laan en die vergelijk met de Buitenzorglaan van toen, dan waren er wel wat verschillen. In de eerste plaats bestond de Concordialaan al veel eerder. Daar stonden huizen die (veel) ouder waren dan de dertiger-jaren woningen aan de Buitenzorglaan. Niet alleen een paar oude boerderijtjes, maar ook een gepleisterde woning met hoge plafonds van rond 1900 of misschien wel eerder. Ik weet nog dat hier schuiframen inzaten die bij warm weer opengeschoven werden. En op een zoele zomeravond speelde iemand in die kamer 'live' op een piano - een onvergetelijk moment.

En verder denk ik dat de beroepsbevolking hier anders samengesteld was dan bij ons in de straat. Wat ik mij herinner was dat hier vooral ambachtslieden woonden: glazenwasser, metaalslijper, timmerman, garagist, bakker, fabrieksarbeider, enz. De Buitenzorglaan-populatie was meer van het witte-boordensoort: ambtenaren, schoolmeesters. Voor ons kinderen speelde dit maatschappelijk verschil geen enkele rol: er woonden leuke kinderen met wie wij graag onze vrije momenten deelden. Spelenderwijs ontdekken hoe verschillend mensen konden zijn of dat sommigen het niet echt breed hadden. En dat er, om vlees op tafel te krijgen, wel eens een strik in het bos werd gezet... Je wist dat dit verboden was, maar je voelde de vreugde, wanneer de stroper met zijn gevangen konijn de jachtopziener te slim af was geweest. Heel dubbel.

Nog even terugkomend bij dat oude boerderijtje. Het zal in oktober zijn geweest toen het vetgemeste varken eraan moest geloven.

Met afgrijselijk gegil liet het dier, na diep in zijn nek te zijn gestoken, het leven. Het bloed dat uit de wond gutste, werd in een emmer opgevangen om later tot

bloedworst verwerkt te worden. Vervolgens schrobde men het dier zeer stevig met kokend heet water om er zoveel mogelijk haren af te halen. Daarna werd het ruggelings op een houten ladder (leer, zei men) gespannen en het geheel schuin tegen de muur gezet.

Daar kwam de slachter met zijn messen om het beest vakkundig open te snijden. Wij waren leergierige getuigen van deze ‘anatomische les’ en zagen geleidelijk alle ingewanden en organen tevoorschijn komen. De eigenaar van het varken wilde de jeugd plezieren en pakte de blaas. Hij liet de urine eruit lopen en spoelde het schoon onder de pomp. Daarna blies hij het op als een ballon en bond het rap dicht met een stukje sisaltouw. De kinderen smeekten hem de rood geaderde ‘voetbal’ toe te gooien en onder luid gejoel wierp hij het bizarre speeltuig in de kring. *(Bovenstaande foto is niet gemaakt in de Concordialaan)*

Tot slot nog een droevige herinnering aan de Concordialaan. Samen met een paar andere jongens, onder wie Piet Hummelen, speelde ik dikwijls bij Jan Leijenhorst die daar woonde. Hoe we bij Jan kwamen, weet ik niet meer; voor zover ik weet zat Jan niet bij ons op school. In de grote tuin achter zijn huis stond een schuur met een geheimzinnige, halfdonkere zolder waarop wij onze fantasie de vrije teugel lieten.

We zaten in klas 5 van de lagere school en tijdens de geschiedenislessen kwam ook de Tachtigjarige Oorlog voorbij. Verhalen over ‘de slag bij Heiligerlee’ en andere gevechten scherpten onze kinderlijke fantasie en dus deden wij menig treffen tussen Geus en Spanjaard, zij het in kleinere bezetting, dunnetjes over. Was aan het

eind van de woensdagmiddag de strijd gestreden, dan plukten we een lekkere grote appel uit de tuin van Jan en evalueerden de veldslag.

Onze wapens maakten we zelf aan de hand van plaatjes: vaak levensechte kopieën van het wapentuig uit die tijd. Alleen met het fabriceren van ijzeren helmen wilde het niet vlotten. Gelukkig zag een oudere broer van Jan dat en op zekere dag verraste hij ons met een door hem gemaakte ‘echte’ Spaanse helm, van metaal. We waren de koning te rijk!

Maar aan dat bijzondere samenzijn kwam geheel onverwacht een droevig eind. Groot was de schok en het ongeloof toen ik hoorde dat Jan was overleden aan een doorgebroken blindedarm. Juist in dat komende schooljaar zou ik als brugklasser naar de Christelijke HBS in Veenendaal gaan. Van de begrafenis zelf kan ik me weinig meer herinneren. Wel weet ik nog dat deze gebeurtenis én de stap naar het voortgezet onder-

wijs voor mij heel duidelijk voelde als een afscheid van mijn kindertijd: Arie werd Arend.

Even terug naar de Buitenzorglaan en omgeving': download vanaf de website van de Vereniging Oud Ede

Dit nummer van De Zandloper brengt voor de derde achtereenvolgende keer een selectie uit de herinneringen van Arend Bulder aan de tijd dat hij aan de Buitenzorglaan in Ede heeft gewoond. Een tijd waarin het dorp Ede grote veranderingen onderging en toch echt Ede bleef.

Arend Bulder

Het volledige verhaal van Arend Bulder kan nu vanaf de website van de Vereniging Oud Ede gedownload worden als pdf-file: [www.oudede.nl / Downloads / Pdf's](http://www.oudede.nl/Downloads/Pdf's).

Wie naar aanleiding van zijn verhaal contact wil opnemen met de auteur, kan hem mailen: arendbulder1@gmail.com.

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten: *'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'*

Postadres   Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon   06 348 676 27
E-mailadres   oudede.nl@gmail.com
Website   www.oudede.nl
Bankrekening   NL24 INGB 0003 5342 68

Bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), vacature (secretaris), Wim Bruijnes (penning-meester), Patty Gonggrijp & Paul van der Hart .

Leden;

De vereniging telt ca. 800 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2017 € 15,00.

Erelid van de vereniging is Hetty Blaauw-de Wit.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%! De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Joyce van den Berg, Frans van Oort & Gerard van Bruggen.

De redactie van De Zandloper is te bereiken op e-mailadres zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

Productie van De Zandloper: Verloop Drukkerij, Alblasterdam - ISSN 1384-7090